

ΜΕΓΑΛΗ
ΟΡΘΟΔΟΞΗ
ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ
ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ

ΤΟΜΟΣ 9
Ιλαρίων - Κατάρα

Η έκδοση των έργων του Χρυσοστόμου άρχισε από τις αρχές του 16^{ου} αι. και συνεχίζεται μέχρι τις μέρες μας. Λεπτομέρειες μπορεί να βρει κανείς στο CPG II, 4301 (για τις παλαιότερες εκδόσεις), καθώς και σε ειδικά πατρολογικά εγχειρίδια, τα οποία παρατίθενται στη βιβλιογραφία. Εδώ θα αναφερθούν μόνον οι γνωστότερες και πιο εύχρηστες εκδόσεις, οι οποίες αφορούν είτε το σύνολο του έργου του είτε μόνο κάποιο τμήμα του: PG 47-64· ΕΠΕ (Άπαντα τα έργα, τ. 1-40)· ΒΕΠΕΣ (εκδόθηκαν μέχρι τούδε 4 τόμοι: ΒΕΠΕΣ 90-94. Η έκδοση των χρυσοστομικών έργων συνεχίζεται)· Sch (εκδόθηκαν μέχρι τώρα αρκετοί τόμοι με τα έργα του Χρυσοστόμου: 13 bis· 28 bis· 50· 79· 103· 117· 125· 138· 188· 272· 277· 300· 304· 346· 348· 362· 366· 396· 433)· F. Field, *Ioannis Chrysostomi interpretation omnium epistularum Paulinarum*, I-VII, Oxford 1845-1862. A.ZAX.

Βιβλιογραφία:

Θεόδωρος Τριμηθούτων (sic), *Περί του βίου και της εξορίας και των θλίψεων Ιωάννου του μακαριωτάτου αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως του Χρυσοστόμου*, PG 47:LI-LXXXVIII. Θεοδώριτος, *Εκκλησιαστική Ιστορία* 5, 27-36, Sch 530, 452, 1-476, 26· PG 82:1256B-1269C. Λέων Στ' ο Σοφός, *Λόγος εγκωμιαστικός εις τον μέγαν του Θεού αρχιερέα, και κοινόν της εκουμένης λιμένα, Ιωάννην τον Χρυσόστομον*, PG 107:228B-292D. «Κοσμά Βεστίτωρος. Ανέκδοτα εγκώμια εις την ανακομιδήν του λειψάνου του εν αγίοις πατρός ημών Ιωάννου του Χρυσοστόμου», έκδ. Ι.Κ. Δυοβουνιώτης, *ΕΕΒΣ* 2 (1925) 50-83. Νικηφόρος Κάλλιτος, *Εκκλησιαστική Ιστορία* 13, 1-38, PG 146:921A-1056B. Νεόφυτος ο Εγκλεισιτός, «Εγκώμιον εις τον μέγαν ιεράρχην και πατέρα ημών θείον Χρυσόστομον», στο Αγίου Νεοφύτου Εγκλεισιτού, *Συγγράμματα*, τ. 3, Πάφος 1999, σ. 391-407. Παλλάδιος Ελενουπόλεως, *Περί βίου και πολιτείας του μακαρίου Ιωάννου επισκόπου Κωνσταντινουπόλεως του Χρυσοστόμου*, Sch 341, 46, 1-450, 667· PG 47:5-82. Πρόκλος Κωνσταντινουπόλεως, *Εγκώμιον εις τον άγιον Ιωάννην τον Χρυσόστομον*, PG 65:827C-834A. Συμεών Μεταφραστής, *Βίος και πολιτεία του εν αγίοις πατρός ημών Ιωάννου αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως του Χρυσοστόμου*, PG 114:1045A-1209C. Σωζομενός, *Εκκλησιαστική Ιστορία* 8, 2-28, Sch 516, 234, 1-362, 18· PG 67:1513A-1592C. Σωκράτης, *Εκκλησιαστική Ιστορία* 6, 2-23, Sch 505, 260, 1-354, 28· PG 67:661B-736A. Altaner, B. - Stuibler, A., *Patrologie*, Wien 1966. Αραμπατζής, Χ. Αθ., *Χριστιανική Γραμματεία, τ. Α'· Εκκλησιαστικοί συγγραφείς και κείμενα της πρώτης χιλιετίας*, Θεσσαλονίκη 2008. ODB τ. 3, σ. 1057-1058. Burger, D., *A complete bibliography of the scholarship on the life and works of Saint John Chrysostom*, Illinois 1964. Γλάρος, Α.Β., *Η μνημοτεχνία του θείου λόγου κατά τον ιερό Χρυσόστομο*, Αθήνα 2007. Γρηγοριάδης, Κ., «Ο Ιωάννης Χρυσόστομος ως εκκλησιαστικός Πατέρας και Διδάσκαλος», ΠΠ 758 (1995) 353-368. Zincone, S., *Omelie sull'oscurità delle profezie*, Roma 1998. Hagedorn, U. - Hagedorn, D., *Kommentar zu Hiob*, Berlin 1990. LACL (1998) 336-343. Kelly, D.N.J., *Golden mouth. The story of John Chrysostom. Ascetic, Preacher, Bishop*, Ithaca, New York 1995. LThK 5 (1995) 889-

892. Krupp, A.R., *Saint John Chrysostom. A scripture index*, London 1984. Maxwell, L.J., *Christianization and communication in late antiquity. John Chrysostom and his congregation in Antioch*, Cambridge 2006. Mayer, W. - Allen, P., *John Chrysostom. The early Church Fathers*, London/New York: University of Durham 2000. Mayer, W. - Allen, P., "The thirty-four Homilies on Hebrews. The last series delivered by Chrysostom in Constantinople?", *Byz 65* (1995) 309-348. Μπαλάνος, Δ.Σ., *Οι Πατέρες και συγγραφείς της αρχαίας Εκκλησίας*, Αθήνα 1961. Νικολόπουλος, Π.Γ., *Αι εις τον Ιωάννην τον Χρυσόστομον εσφαλμένως αποδιδόμεναι Επιστολαί, διδ. διατριβή*, Αθήνα 1973. Παπαδόπουλος-Κεραμής, Α., *Varia graeca sacra*, Πετρούπολη 1909. Παπαδόπουλος, Στ., *Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος. Α'· Η ζωή του. Η δράση του. Οι συγγραφές του*, Αθήνα 1999. Παπαδόπουλος, Στ., *Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος. Β'· Η σκέψη του. Η προσφορά του. Η μεγαλωσύνη του*, Αθήνα 1999. Παπαδόπουλος, Στ., *Πατρολογία, τ. Γ'*, Αθήνα 2010. Παπαδόπουλος, Χ., *Ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος*, Αθήνα 1970. Quasten, J., *Patrology III*, Westminster 1986. Quasten, J. et al., *Ancient Christian Writers. Palladius Dialogue on the life of St. John Chrysostom*, μτφ. R. Meyer, New York 1985. Thierry, Amédée D.S., *Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος. Μεγαλομάρτυρας μετά τους διωγμούς*, μτφ. Θ. Σουγκιάκν - Β. Τάτοπ, Θεσσαλονίκη 2003. Τσάμης, Δ.Γ., *Εκκλησιαστική Γραμματολογία*, Θεσσαλονίκη 2001. ODC (1997) 342-343. Φούσκα, Κ.Μ., *Θεηγόροι Οπλίται. Οι Πατέρες και εκκλησιαστικοί συγγραφείς από τον 325-750 μ.Χ.*, Αθήνα 1975. Χρήστου, Π.Κ., *Ελληνική Πατρολογία, Δ'*, Θεσσαλονίκη 1989. *ΘΗΕ* 6 (1965) 1170-1192. Uthemann, H.K. - Regtuit, F.R. - Tevel, M.J., *Homiliae pseudo-chrysostomicae*, Brepols 1994. *DSp* 8, σ. 331-355.

III. Η διδασκαλία του Ιωάννου Χρυσοστόμου.

α) Τριαδολογία-Χριστολογία. Ο Χρυσόστομος διδάσκει το ακατάληπτο του Θεού. Η ουσία Του είναι απρόσιτη στην ανθρώπινη διάνοια. Ο άνθρωπος κατανοεί συγκαταβατικώς τη δύναμη του Θεού «ἐπιμετρῶντος τῆ τῶν ὀρώντων ἀσθενεία τῆς ὄψεως τὴν ἐπίδειξιν». Ο ιερός Πατὴρ ακολουθεῖ τη θεολογία του Μεγάλου Αθανασίου, των μεγάλων Πατέρων της Καππαδοκίας και της Α' Οικουμενικής συνόδου. Στα συγγράμματά του, όταν αναφέρεται στον Υἱό και Λόγο του Θεού, προτιμᾷ τους αντιοικειανούς ὀρους ὅμοιος κατὰ πάντα ἢ ἄπαράλλακτος ἢ ὅμοιος κατὰ τὴν οὐσίαν', ἀπὸ τὸν ὄρο ὁμοούσιος', προκειμένου να μην προκαλέσει ἐντάσεις στὴν περιοχή της ποιμαντικής του διακονίας. Δεν τίθεται ζήτημα μὴ αποδοχῆς της ὁμοουσιότητος του Λόγου. Στὴν *Εἰς Ἰωάννη* ομιλία του, λέγει χαρακτηριστικῶς: «Τῆ γὰρ ἐνώσει καὶ τῆ συναφείᾳ ἐν ἔστιν ὁ Θεός, Λόγος καὶ Σὰρξ... καὶ ἀφράστου» (*Εἰς Ἰωάννην* ΙΑ', β, PG 59:8). Χριστολογικὰ ἀποσπάσματα της ομιλίας αὐτῆς χρησιμοποιήθηκαν ἀπὸ τὴ Δ' Οἰκουμένη συνόδο για να δηλώσουν τὴν ἐνωσὴ ἀνθρώπινης καὶ θείας φύσεως στὸ

πρόσωπο του Χριστοῦ. Ο Χρυσόστομος χρησιμοποιεῖ συστηματικῶς τοὺς ὀρους 'συνάφεια' καὶ 'ἐνώσει' θείας καὶ ἀνθρώπινης φύσεως, ὅταν ἀναφέρεται στὸν Σαρκομένο Λόγο, καὶ ἀποκλείει τὴν τροπὴ ἢ τὴ σύχυση των δύο φύσεων. Με τὴν Ἐνανθρώπησὴν ὁ σάρκα-ἀνθρωπότητα ἐκπληρώνει τὸν προορισμὸ της ἀναμαρτυρίας καὶ της ἀθανασίας. Πάντως, λόγω της ἀντιοικειανῆς παραδόσεως, στὴν ὁποία ἀνήκει καὶ ἐχει ἀνατραφεῖ, ἀποφεύγει τὴ χρῆσὴ τοῦ ὀρου 'θεοτόκος'.

Ιωάννης ο Χρυσόστομος, ψηφιδωτό (περ. 1140), Cappella Palatina, Παλέριο, Σικελία

β) Εκκλησιολογία-Εσχατολογία. Κατὰ τὸν ιερό Χρυσόστομο, ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἡ συναγωγὴ των ἀνθρώπων σε ἓνα σῶμα με κεφαλὴ τὸν Χριστὸ πρὸς ἀποκατάστασὴ της σχέσεως ἀνθρώπου καὶ Θεοῦ: εἶναι ἡ ἀνακεφαλαίωση αὐτῆς της σχέσεως, ἡ συναψὴ της ἐνώσεως του ἀνθρώπου με τὸν Θεό, ἡ ὁποία κατέστη δυνατὴ με τὴν Ἐνανθρώπησιν. Ὡς ἀποκεκρυμμένον μυστήριον ὑπῆρχε «πρὸ τῶν αἰῶνων» καὶ «κατὰ πρόθεσιν» στὴ βούλησὴ τοῦ Πατρός. Με τὴν

Ἐνανθρώπησὴν ἡ Ἐκκλησία γίνεται ἡ «διὰ Χριστοῦ» ἱστορία. Ἡ ἀνθρωπότητα προσλαμβάνοντας τὸν Χριστὸ γίνεται «σῶμα» καὶ «πλήρωμα» Του. Ὡς ἐκ τούτου, εἶναι κοινῶνία των μελῶν μετὰ τὸν Χριστὸ. Ἡ κοινῶνία εἶναι πραγματικὴ, συγκροτούμενη ἀπὸ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα. Θεωρεῖ δε τὴν μετὰ τὴν Ἀνάληψιν τοῦ Χριστοῦ «ἐπιδημία» τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ὡς ἀπόδειξὴ της μετὰ τὴ Σταύρωσιν καταλλαγῆς των ἀνθρώπων με τὸν Θεό. Ο Χρυσόστομος διακρίνει σχηματικῶς τὴν ἐννοία της οἰκουμένης Ἐκκλησίας καὶ των κατὰ τόπους Ἐκκλησιῶν, καθὼς οἱ τοπικὲς Ἐκκλησίες μετέχουν στὸ ὅλον της Μίας καὶ Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Κάθε τοπικὴ Ἐκκλησία εἶναι καθολικὴ καὶ ἀσθεντικὴ, μόνον τοπικῶς διακρινόμενη, ἐνῶ πνευματικῶς εἶναι ἐνωμένη με τὴς ἄλλες τοπικὲς Ἐκκλησίες. Τα μέλη της Ἐκκλησίας διαθέτουν ξεχωριστὸ ρόλο, κοινὰ ἀλλὰ καὶ διακριτὰ χαρίσματα καὶ πνευματικὲς ἐξουσίες. Ἡ ἱερωσύνη εἶναι χάρισμα, τὸ ὁποῖο προϋποθέτει καὶ ἀπαιτεῖ ἀγγελικὴ καθαρότητα. Ἡ ἐγκυρότητα, ὁμῶς, των μυστηρίων δεν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν εὐλάβεια καὶ εὐσυνειδησία των ἱερέων. Ο Χρυσόστομος εἶναι ὁ θεολόγος της Εὐχαριστίας. Ταυτίζει καὶ θεωρεῖ τὴν Εὐχαριστία ἰσοδύναμο τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου, διὰ της ἐπεμβάσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἡ Εὐχαριστία δεν ἔχει συμβολικὸ χαρακτῆρα, ἀλλὰ εἶναι πραγματικὴ βρῶσὴ τοῦ ἀληθοῦς σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ. Ο πιστὸς ἐνώνεται με τὸν Χριστὸ, ὅπως ἡ ἀνθρώπινη φύσὴ τοῦ Ἰησοῦ με τὴ θεία φύσὴ Του. Σύνολη ἡ μετέπειτα εὐχαριστιακὴ θεολογία, ἡ ὁποία ἀναπτύσσεται πάνω στις ἐννοίες της Θυσίας καὶ της Ἀναμνήσεως, ἔχει τὴ βάση καὶ τὴν ἀφετηρία της στὸν Χρυσόστομο. Ἡ πίστη του Χρυσοστόμου στὴν πραγματικότητα της ἐνώσεως τοῦ πιστοῦ με τὸν Χριστὸ, τὸν ὠθεῖ στὴν προτροπὴ πρὸς τὸ ποιμνίον για σὴν Μετάληψιν κατὸ τὴν πρέπουσα καθάρσεως καὶ προπαρασκευῆς. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ὁ ἀρραβῶνας τοῦ Πνεύματος, ὁ νέος Παράδεισος, μείζων τοῦ πρώτου Παράδεισου, ἀλλὰ ἐλαττων σε σχέση με τὴ Βασιλεία των Ουρανῶν. Ὁ ἀνθρώπος καλεῖται στὴν Ἐκκλησία καὶ με τὸ βάπτισμα λαμβάνει τὴ Χάρη τοῦ Πνεύματος. Ὅμως, δεν ἀρκεῖ ἡ ἐκ τοῦ Πνεύματος «δικαίωσιν», ἀλλὰ ἀπαιτεῖται ἡ τὸν «κατορθωμάτων παρηρσία». Ο Χρυσόστομος ὀνομάζει μέγα

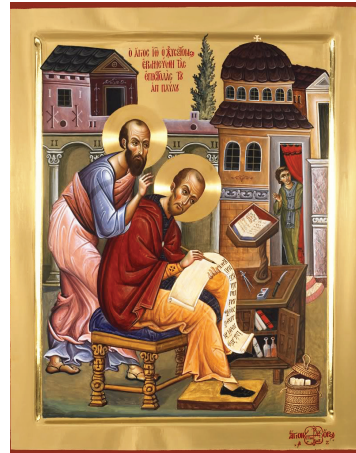
δόγμα τη συνεργία θείου και ανθρώπινου παράγοντος, της αγάπης του Θεού και της αρετής του ανθρώπου, για την τελείωση του μυστηρίου της σωτηρίας. Το μυστήριο της σωτηρίας εκπληρώνεται και φανερώνεται στη Βασιλεία, με την ανάσταση των σωμάτων, και την ανακαίνιση του κόσμου.

γ) Ανθρωπολογία-Θεία Παιδαγωγία. Η ανθρωπολογία του Χρυσόστομου δεν διαφέρει από αυτή των Καππαδοκών Πατέρων, ως προς τη διδασκαλία περί της «κατ' εικόνα» και «καθ' όμοίωσιν» κατασκευής του ανθρώπου. Ειδικά, ως προς το ζήτημα της αθανασίας του ανθρώπου ο Χρυσόστομος ακολουθεί τον Θεόφιλο Αντιοχείας, του οποίου η θέση επικράτησε στην Ορθόδοξη Παράδοση, περί του ότι ο άνθρωπος κατασκευάστηκε και τοποθετήθηκε στον Παράδεισο με τη δυνατότητα της αθανασίας και το ενδεχόμενο του θανάτου. Η αφθαρσία του σώματός του εξηρτάτο από την τήρηση της θείας εντολής. Ως προς το πρόβλημα του κακού και το κύριο αίτιο της πώσεως του ανθρώπου από το πρωτόκτιστο κάλλος, διαφοροποιείται από τον Ωριγένη και τον Μέγα Βασίλειο, οι οποίοι επικεντρώνονται στον «κόρον» της θεάσεως του θείου κάλλους και της εκ περιεργείας δοκιμής των πδωνών της σαρκός. Ο Χρυσόστομος βλέπει ως πρώτο κίνητρο τον εγωισμό, την ελπίδα της ισοθείας. Δεν δέχεται ότι η παραδείσια τέρψη επέφερε κορεσμό στους Πρωτοπλάστους, αλλά σημειώνει ότι το μέγεθος της απολαύσεως και της τρυφής δημιούργησε ένα ευνοϊκό κλίμα για την απόνοια και τον εγωισμό.

Με την αφαίρεση των παραδείσιων αγαθών από τον άνθρωπο και τις κοινωνίες του, ο Θεός δημιουργεί ένα περιβάλλον ταπεινώσεως, ιδιαίτερα ωφέλιμο για την εκζήτηση της κοινωνίας με τον Θεό. Η αφαίρεση των αγαθών δεν είναι εκ Θεού τιμωρία, αλλά έκφραση της παιδαγωγικής αγάπης και της φιλανθρωπίας Του. Το πιο ενδιαφέρον στοιχείο της χρυσοστομικής διδασκαλίας περί τη μεταπτωτική περίοδο εκδηλώσεως της Θείας Οικονομίας είναι αυτό που αφορά την προσθήκη νέων αγαθών. Σύμφωνα με τη διδασκαλία αυτή, όλοι οι κοινωνικοί θεσμοί, οι τέχνες, τα επαγγέλματα, οι πολιτικές ιεραρχίες, η οικογένεια, ακόμη και η οικονομική διαστρωμάτωση και ποικιλότητα των ανθρωπίνων ενασχολήσεων ενυλώνουν

την εκ Θεού μέριμνα για τη λειτουργική ενότητα και γνωμική ομόνοια του ανθρώπινου γένους. Οι παθογένειες όλων των ανωτέρω αγαθών οφείλονται στην απολοπομόνωση του συνεκτικού στοιχείου των κοινωνικών αντιθέσεων. Η συνεκτική δύναμη της κοινωνίας, αλλά και του ανθρώπου ως συγκροτημένης προσωπικότητας, είναι η αγάπη.

Απόρροια της τοποθετήσεως της αγάπης στην κορωνίδα των πνευματικών αγαθών είναι και η πρωτότυπη χρυσοστομική θεώρηση του γάμου. Ο γάμος

Ο Απόστολος Παύλος ψιθυρίζει στον Ιωάννη τον Χρυσόστομο την ερμηνεία των Επιστολών του, φορητή εικόνα (σύγχρονο έργο), Αγιογραφικό εργαστήριο της μονής Βασιλαίου, Άγιο Όρος

εισάγεται ως θεσμός μεταπτωτικός για να εξυπηρετήσει το σχέδιο της Θείας Οικονομίας. Είναι εργαλείο ηθικής τελειώσεως. Απεμπλέκεται ο γάμος από την αποκλειστική σκοπιμότητα της τεκνογονίας προς αύξηση του πληθυσμού. Η τεκνογονία είναι διδακτήριο αγάπης. Οδηγεί τη γυναίκα στη θεογνωσία, ενόψει της αναγνωρίσεως της παρουσίας του Θεού στο θαύμα της γεννήσεως. Παιδαγωγεί τα δύο φύλα στην ενότητα και την αλληλοπεριχώρηση, καθώς γίνεται αντιληπτό ότι έκαστο είναι ατελής και αδύναμο να παραγάγει τη νέα ζωή μεμονωμένος. Όμως, όπως ήδη ελέχθη, η τεκνογονία είναι μία μόνον εκ των πολλών οδών και τρόπων, δια των οποίων το γαμήλιο ζεύγος καλείται να φθάσει στην ηθική του τελείωση. Το εκπληκτικό της περί γάμου διδασκαλίας του Χρυσόστομου έγκειται στην ταύτιση της ηθικής τελειώσεως εκάστου μέλους του ζεύγους με τη μεταξύ τους κοινωνία, αγάπη και ενότητα, και όχι απλώς με τη σωφροσύνη, την επίτευξη δηλαδή της ισοβίου συ-

ζυγικής πίστεως. Η σωφροσύνη είναι μεν ένδειξη της αυθεντικής αγάπης, αλλά δεν είναι εντελέχεια. Ο Χρυσόστομος γίνεται ακόμη πιο πρωτότυπος για την εποχή του, καθώς στο πλαίσιο της θεολογίας του γάμου και της προβολής της αγάπης και της ενότητας στο ζεύγος ως υπαρξιακού στόχου μιας διακριτής από τη λοιπή κοινωνία ολότητας, εν είδει κυτάρου σε έναν ενιαίο οργανισμό, ομιλεί για τις ψυχολογικές και όχι μόνο τις βιολογικές διαφορές μεταξύ των δύο φύλων. Υπ' αυτό, και όχι υπό το ηθικιστικό πρίσμα, θα πρέπει να εκτιμηθούν οι επισημάνσεις του Χρυσόστομου ως προς τα συνήθη ελατώματα της ανδρικής και γυναικείας φύσεως. Τα ελατώματα δεν εμποδίζουν τον σκοπό της τελειώσεως, καθότι δεν είναι ικανά να ανασχέσουν τη δύναμη της Χάριτος, όταν το ζεύγος την επιζητεί και την επιδιώκει. Η Παναγία χρειάστηκε να επιμείνει στον υιό της για το γαμήλιο θαύμα στην Κανά. Ο Χρυσόστομος ανατρέχει στην εικόνα της θαυματουργικής μεταβολής του ύδατος σε οίνο, για να υπογραμμίσει ότι με τον γάμο, η «ψυχρά» και «διαρρέουσα» επιθυμία και έλξη μεταξύ των δύο φύλων, όταν ευλογηθεί από τον Χριστό, μετουσιώνεται σε πνευματικό δεσμό.

Η παρθενία, για τον Χρυσόστομο, είναι η έκφραση μιας νέας τάξεως πραγμάτων, οφειλόμενη στην εκ Παρθένου γέννηση του Θεανθρώπου. Ο γάμος αντιστοιχεί σε μια ορισμένη πνευματική ηλικία του ανθρώπου, είναι «παιδικό άθυρμα» και δεν συμβιβάζεται με την παρθενική ζωή, τον τέλειο βίο των εσχάτων, τον «άνδρασι προκήκοντα». Η παρθενία αποτελεί πρόληψη της Βασιλείας. Εντάσσεται στο πλαίσιο του αρραβώνος της ψυχής με τον Χριστό και αποτελεί εσχατολογικό χάρισμα, καθώς αποκόπτει εντελώς τον ομφάλιο λώρο του ανθρώπου με τον κόσμο.

δ) Κοινωνικο-ποιμαντική διδασκαλία. Για τον Χρυσόστομο ο κόσμος είναι αντικείμενη της Εκκλησίας έννοια σε μια αναλογία ουσιαστικής αντιθέσεως μεταξύ ουρανού και γης, αιωνίου και παροδικού, αφάρτου και φθαρτού, πραγματικού και απατηλού, αληθείας και ψεύδους. Τα εγκόσμια αγαθά υφίστανται «κατά δόκποιν». Πλατωνικές διδασκαλίες και εικόνες, όπως αυτή του σπλαιίου, του δεσμοπτηρίου της ψυχής, της σκηνής και του θεάτρου, παρέχονται από τη χρυσοστομική γραφή

δα εν αφθονία, προκειμένου να αποδοθεί η ματαιότητα και το εξωπραγματικό του κόσμου.

Με τα μελανότερα χρώματα παρουσιάζει ο Χρυσόστομος την κακία, την αδικία, την ακαταστασία, τις επιβουλές και τις ζηλοτυπίες, τους άποπους έρωτες, τις αδελφοκτονικές σχέσεις του κόσμου. Η ανθρώπινη κοινωνία μοιάζει με μαινόμενη θάλασσα, η οποία «καθ' έκαστην ημέρα ωδίνει ναυαγία ξένα και χαλεπά». Δεν υπάρχει εμπιστοσύνη ούτε στη φιλία. Βασιλίσα του κόσμου είναι η υποκρισία, καθώς όλοι οι έχοντες διαθέσεις λύκων έχουν ενδυθεί το προσωπίο του προβάτου. Ως αυτουργούς αυτής της καταστάσεως θεωρεί τους κυβερνωμένους τυρρανικώς υπό του διαβόλου, τους καταληφθέντας από τη μαγία της πολυτελούς ζωής, της δόξας και του χρήματος. Τα βαθύτερα αίτια της συμπεριφοράς τους είναι η αγάπη για το χρήμα, το μίσος για τον άνθρωπο και σε τελική ανάλυση ο φόβος του θανάτου. Για τη ζωφόδη, θορυβική, αγριοθηρική ζωή του κόσμου, δεν έχουν ευθύνη οι ενάρετοι, οι οποίοι διαγούν βίο μεμετρημένο και επειική προς τον συνάνθρωπο. Ωστόσο, ο Χρυσόστομος, επηρεασμένος από την ελληνική στωική φιλοσοφία, επισημαίνει ότι το πρόβλημα δεν είναι τα πράγματα, αλλά ο τρόπος θεάσεως, η γνώμη που σχηματίζουν οι άνθρωποι για τα πράγματα. Η ορθή τοποθέτηση του ψυχικού οργάνου, ώστε να μην επηρεάζεται από τους κλυδωνισμούς της μαινόμενης θάλασσας, είναι διδακτική. Αναβιβάζει όμως την απόκτηση αυτής της δεξιοτέρας στο επίπεδο του χαρίσματος, το οποίο λαμβάνει ο άνθρωπος, ένεκα της προσπάθειας και της φιλοτιμίας του, από τον Παράκλητο.

Ο Χρυσόστομος κινείται σαφώς εντός του πλαισίου της χριστιανικής φιλοσοφίας και, πέρα από την εκπαίδευση της ψυχής, ώστε να μην έρχεται σε απόγνωση και να μην τaráσσεται από τους θορύβους του κόσμου, προτείνει τον ασκητικό μοναχισμό. Η μεταφύτευση των αξιών του ασκητικού μοναχικού βίου, κυρίως της εγκράτειας, της υπακοής, της φιλαδελφίας και της ισοβίου αναφοράς των πάντων στον Θεό στις κοσμικές κοινωνίες, είναι για τον Χρυσόστομο η λύση της ηθικής καταπτώσεώς τους και η ανάληψη του πόνου που προκαλεί ο άνθρωπος στον άνθρωπο. Μόνο με αυτές τις αρετές, όταν

ασκούνται εν Αγίω Πνεύματι, αντιμετωπίζονται τα βαθύτερα αίτια της κοινωνικής τραγωδίας. Δεν υπάρχει διπλό ιδεώδες ηθικής τελειότητας, ένα για τους μοναχούς και ένα για τους λοιπούς χριστιανούς. Η μόνη διαφορά μεταξύ τους, είναι η διαφορετική σχέση ως προς τον γάμο.

Όλα τα παραπάνω δεν τα παραθέτει ο Χρυσόστομος σε ένα πλαίσιο αμιγούς ηθικής παιδαγωγίας, χωρίς μεταφυσική ενδυνάμωση και προοπτική. Ο Χρυσόστομος είναι ο κατεξοχόν εκπρόσωπος της Θείας Παιδαγωγίας, όπως αυτή εντάσσεται εντός του υπερβαίνοντος την εποχή του διαχρονικού μοντέλου της εκκλησιαστικής αγωγής.

Η χρυσοστομική θεώρηση της εκκλησιαστικής αγωγής βασίζεται σε δύο θεμέλια: α) τη Θεία Οικονομία, και β) το αυτεξούσιο. Η Θεία Οικονομία εκδηλώνεται σε δύο επίπεδα, το κοσμολογικό και το ανθρωπολογικό. Ο Θεός είναι ο Δημιουργός του κόσμου και ο οικονομών την κτίση και την ιστορία της. Επίσης είναι ο Πατέρας του ανθρώπου και μεριμνά για τη σωτηρία του. Η Θεία Οικονομία κινεί την κτίση και την ιστορία προς ευόδωση του θείου σχεδίου για την αποκατάσταση του κατ' εικόνα και τη νίκη του ανθρώπου επί του θανάτου. Ο Θεός δημιούργησε τον κόσμο για τον άνθρωπο και όχι για τον Εαυτό του. Το ανενδεές του Θεού κατοχυρώνει την ελευθερία του ανθρώπου. Το αυτεξούσιο αποκλείει οποιαδήποτε θεώρηση περί προδιαγεγραμμένης μοίρας, περί ειμαρμένης και συνδέσσεως του μέλλοντος με την τάξη των πλανητών. Η βούληση του ανθρώπου είναι σχετικώς ελεύθερη, καθώς δέχεται περιορισμούς από τις κοσμικές νομοτέλειες, αλλά και τις παγίδες του Πονηρού. Με τη συνεργία όμως του Αγίου Πνεύματος, ο άνθρωπος κατορθώνει την πλήρη ελευθερία, η οποία δεν είναι άλλο από την ελεύθερη αποδοχή της Θείας Οικονομίας.

Επ' αυτής της βάσεως ο Χρυσόστομος πλέκει τον καμβά της εκκλησιαστικής αγωγής, συγκαταμιγνύοντας το θείο με το ανθρώπινο στοιχείο, το μυστηριώδες κίνημα του Πνεύματος με το μυσταγωγικό χάρισμα του ανθρώπου, το μεθετικό των θείων ενεργειών εγκαλλώπισμα με τη διδακτική εκτόπιση του κοσμικού φρονήματος. Η Θεία Χάρη είναι εκείνη που θα εδραιώσει την αρετή, η οποία είναι προϊόν αδιάκοπου πνευματικού αγώνα

και αποκτά αμετάβλητη στερρότητα μόνο διά της πνευματεμορφίας. Η παροχή της Χάριτος αποτελεί ενοίκηση των ενεργειών του Πνεύματος και όχι της ουσίας του. Ο Χρυσόστομος, ως ανακεφαλαιωτής των Καππαδοκών Πατέρων, αποτέλεσε τη γέφυρα της πατερικής θεολογίας από την κλασική της περίοδο στα μετέπειτα βήματα της νηπιτικής και μυστικής θεολογίας, τον ψευδο-Διονύσιο, τον Μάξιμο Ομολογητή

Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος, εικόνα της Κρητικής Σχολής (17^{ος} αι.), ιδιωτική συλλογή, Μόντρεαλ (Καναδάς)

και τον Δαμασκνό. Η διάκριση μεταξύ «ουσίας και ενεργείας» του Θεού και η διατύπωση ότι τα χαρίσματα του Αγίου Πνεύματος οφείλονται στην επενέργεια των άκτιστων ενεργειών Του, δικαίως τον τοποθετούν ως έναν από τους σημαντικότερους σταθμούς της θεολογίας της μεθέξεως από τους αποστολικούς Πατέρες μέχρι τον Παλαμά.

Η μεθεκτική επενέργεια του Παρακλήτου δεν αντιμετωπίζεται από τον Χρυσόστομο ως αφορμή αποκλίσεως από την παιδαγωγική μέθοδο. Χρησιμοποιεί με ιδιαίτερη δεξιοτεχνία όλα τα μέσα και τις τεχνικές της θύραθεν ελληνικής παιδείας, προσαρμόζοντάς τις στο χριστιανικό ιδεώδες της θεουργικής αποκατάσεως του κατ' εικόνα. Οι λόγοι και τα κηρύγματά του εφαρμόζουν τις τεχνικές της επαναλήψεως, των πολλών παραδειγμάτων, της προτροπής, της ενθαρρύνσεως, της ενσυναίσθησης προς τους ακρώμενους. Η χρήση όλων των σχημάτων του λόγου, η παιδαγωγική λεπτότητα, το χιούμορ, οι απάραμιλλου λογοτεχνικού κάλλους λεκτικές εικόνες του, τον κατατάσσουν στην κατηγορία του χαρισματικού παιδαγωγού. Ο Χρυσόστομος υπήρξε ο παιδαγωγός της ηθικής εμπειδώσεως, καθώς δεν

δίδασκε απλώς, αλλά ως ποιμένας και κήρυκας του Θείου Λόγου είχε αναπτύξει ιδίαν μνημοτεχνική μέθοδο, ώστε τα διδάγματα των λόγων του να χαράσσονται στον νου και την καρδιά του ποιμνίου του και να επενεργούν μακροπρόθεσμα στην ψυχή τους και κατά συνέπεια στη συμπεριφορά τους.

Την εποχή του ιερού Χρυσόστομου η κοσμοπολιτική και πολυφυλετική Αντιόχεια, παρά το γεγονός ότι είχε αναδειχθεί σε σημαντικό οικονομικό κέντρο, βρισκόταν σε ηθική παρακμή. Την πληροφωρία μας δίδει ο ίδιος ο Χρυσόστομος, όταν επαινεί τους ηθικούς και ευσεβείς χριστιανούς της πόλης και τους αποκαλεί διδασκάλους και προστάτες της. Τη διαφθορά δεν την εντόπιζε μόνο στους εθνικούς, αλλά και σε μέλη της Εκκλησίας, τα οποία παρεξέκλιναν από την οδό της συνέσεως και της τηρήσεως των ευαγγελικών προσταγμάτων, επιδεικνύοντας επιρρέπεια στη κλιδή, την τρυφλότητα, τη σπατάλη και την αδικία. Ο Χρυσόστομος δίδαξε σε μια εποχή μεγάλων κοινωνικών ανισοτήτων. Η φτώχεια, η δυστυχία και η εξαθλίωση ταλάνιζαν το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού. Ως ποιμένας προσπάθησε να βοηθήσει τους Αντιοχείς χριστιανούς να συνειδητοποιήσουν την αξία του χριστιανικού ήθους, ώστε να θεμελιώσουν και να οικοδομήσουν τον ενάρετο βίο επί των ιδεωδών της εν Χριστώ πολιτείας. Η ίδια στοχοθεσία διέπει την ποιμαντική δράση του ιερού πατρός από τη θέση του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως. Η διήκουσα έννοια του χρυσοστομικού κηρύγματος είναι η προτροπή του λαού προς μετάνοια και επιστροφή στην καλλιέργεια του αυθεντικού εκκλησιαστικού ήθους. Αξιοσημειώτες είναι οι θέσεις του Χρυσόστομου σχεδόν εφ' όλης της κοινωνικής ζωής και των φαινομένων αυτής. Τα επαγγέλματα είναι πεδία ασκήσεως και οι τέχνες απόδειξη της διανοητικής δυνάμεως του ανθρώπου και της υψηλής αποστολής του. Όμως, η άσκησή τους απονομιμοποιείται, όταν δεν εξυπηρετεί το θείο σχέδιο της λιτότητας και της κοινωνικής αλληλεγγύης, αλλά ρέπει προς την πλεονεξία και τη φιλαυτία, μητέρες όλων των δεινών της ανθρωπότητας. Οι πλούσιοι καλούνται να παλέψουν με το πάθος της φιλοκτημοσύνης και οι πτωχοί με το πάθος του φθόνου. Αν οι πλούσιοι συνειδητοποιούσαν ότι

είναι διαχειριστές των δώρων του Θεού και όχι ιδιοκτήτες και αν οι πτωχοί απέβαλλαν την οργή κατά των πλουσίων, δεχόμενοι ως ανώτερο από τα υλικά αγαθά δώρο του Θεού την ελευθερία της πτωχείας, το κοινωνικό πρόβλημα θα είχε, κατά τον Χρυσόστομο, λυθεί. Ο θεσμός της πολιτικής εξουσίας είναι επίσης αναγκαία συνέπεια του μεταπτωτικού κόσμου και μέσο ταπεινώσεως του ανθρωπίνου γένους. Στασιάζων ο άνθρωπος και μη δεχόμενος να παραμείνει δούλος της αγάπης του Θεού, υφίσταται παιδαγωγικώς τη δουλεία της εξουσιάσεως από τον όμοίό του. Η πολιτική εξουσία κατά τον Χρυσόστομο, μεριμνά για το υλικό μέρος του κοινωνικού οργανισμού, ενώ το πνευματικό ανήκει στην Εκκλησία.

ε) Ερμηνευτική διδασκαλία. Ο Χρυσόστομος εμπλούτισε την ιστοριογραφηματική εξηγητική μέθοδο της αντιοχειανής σχολής παραμερίζοντας τη μονομέρεια και επιτυγχάνοντας έναν μεγαλοφυή συνδυασμό λεπτολόγου εξηγητικής έρευνας, οικοδομητικού κηρύγματος και δογματικών αναλύσεων. Για τον Χρυσόστομο η ερμηνευτική των Γραφών επιστήμη δεν είναι λόγος κοινός αλλά θεολογία, καθώς ο ερμηνευτής μπορεί να φθάσει στο «κεκρυμμένο βάθος» των βιβλικών χωρίων με τον φωτισμό του Αγίου Πνεύματος. Η Θεία Γραφή δηλώνει και σημαίνει την αλήθεια, όμως η ερμηνεία της δεν εξαντλεί το όλον της αλήθειας. Ως αδαπάντος θησαυρός θείων νοημάτων, ως δύναμη «έκβλύζουσα τῶν θείων ναμάτων, οὐδέποτε ἐπιλείπουσα», παρέχει στον εκάστοτε ερμηνευτή το «πλέον», χωρίς «πάλι» να εξαντλείται, διότι η αλήθεια είναι άπειρη. Ο Χρυσόστομος δέχεται τη θεοπνευστία της Γραφής, αν και επισημαίνει ποιοτική διαφορά μεταξύ Παλαιάς και Καινής Διαθήκης. Η Παλαιά είναι ο τύπος της αλήθειας και περιέχει γραπτές εντολές, ενώ στην Καινή ο νόμος εγχαράσσεται «ταῖς καρδίαις». Α.ΓΛΑ.

Βιβλιογραφία:

Abengochea, S., "Ideas pedagógicas de S. Juan Crisóstomo", *Helmantica* 12 (1961) 343-360. Συμπόσιον. *Studies on St. John Chrysostom*, Θεσσαλονίκη: ΠΙΠΙΜ 1973. Clark, E.A., "John Chrysostom and the subintroductae", *Church History* 46 (1977) 171-185. De Margerie, B., "Saint Jean Chrysostome, docteur de la condescendance biblique", στο *Introduction à l'histoire de l'exégèse*, Paris 1980, σ. 214-239. Adrén, O., "On works of charity in the homilies of St. John Chrysostom", στον τόμο G. Swensson (επιμ.), *Kyrkorna och diakonien*.

*Nagra Ekumeniska och Internationelle Perspektiv. Festskrift till diakonissan Inga Bengtzon, Uppsala: Pro Veritate 1985, σ. 39-52. Χρήστου, Π., Ελληνική Πατρολογία, Δ', Θεσσαλονίκη: ΠΙΠΜ 1989. Ζήσης, Θεόδωρος, πρωτ., Η σωτηρία του ανθρώπου και του κόσμου κατά τον άγιο Ιωάννην Χρυσόστομο, Θεσσαλονίκη: Βρυένιος 1992. Yazigi, Παύλος, *Εσχατολογία και Ηθική. Η εσχατολογική θεμελίωση της εν Χριστώ ζωής κατά τον άγιο Ιωάννη τον Χρυσόστομο*, Θεσσαλονίκη 1992. I.M. Θεσσαλονίκης, *Ο ιερός Χρυσόστομος*. Πρακτικά IΣΤ' Θεολογικού Συνεδρίου, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς 1996. Τσιτσιγκός, Σ., Η ψυχή του ανθρώπου κατά τον ιερό Χρυσόστομο, διδ. διατριβή, Αθήνα: Αποστολική Διακονία 2000. Marechaux, P., *Jean Chrysostome. De l'incompréhensibilité de Dieu: homélies 1-5 contre les Anoméens*, Paris: Rivages 2000. Nieto- Ibáñez, J.-M., "Mántica pagana y profecía cristiana en Juan Crisóstomo (In epistulam I ad Corinthios XXIX, 1)", στον τόμο *Giovanni Crisostomo: Oriente e Occidente tra IV e V secolo*. XXXIII Incontro di Studiosi dell'Antichità Cristiana, (Augustinianum 2004), Roma: Institutum Patristicum Augustinianum 2005, σ. 453-462. Γλάρος, Α., Η μνημοτεχνία του Θείου λόγου κατά τον ιερό Χρυσόστομο, Αθήνα: Γρηγόρης 2007. Martin, W. - Brändle, R. (εμπ.), *Chrysostomosbilder in 1600 Jahren: Facetten der Wirkungsgeschichte eines Kirchenvaters*, Berlin/New York: de Gruyter 2008. Παπαδόπουλος, Στ., *Πατρολογία, Γ'*, Αθήνα: Γρηγόρης 2010.*

IV. Εικονογραφία. Η καθιερωμένη απεικόνιση του αγίου Ιωάννη του Χρυσόστομου στην τέχνη ακολουθεί την παράδοση του Συναξαρίου της ημέρας της εορτής των Τριών Ιεραρχών, σύμφωνα με την οποία «Ο μὲν θεὸς Χρυσόστομος, τὴν ἰδέαν τοῦ σώματος ἦν βραχὺς πάνυ τὴν ἡλικίαν, μεγάλῃν κεφαλὴν τοῖς ὤμοις αἰωρῶν, ἰσχνὸς εἰς τὸ ἀκριβέστατον, ἐπίρρινος, εὐρὺς τοὺς μυκτῆρας, ὠχρότατος μετὰ τοῦ λευκοῦ, κοίλους τοὺς κόχλους τῶν ὀφθαλμῶν ἔχων καὶ βολβοῖς τούτων κεκρημένος μεγάλοις, ἐφ' οἷς καὶ συνέβαινε, χαριέστερον, ταῖς ὄψεσιν ἀποσιτῆλαιν, εἰ καὶ τῷ λοιπῷ χαρακτῆρι τὸν ἀχθόμενον παρεδίηλου· ψιλὸς καὶ μέγας τὸ μέτωπον καὶ πολλαῖς ταῖς βολίσσι κεκαραγμένους· ὧτα περικείμενος μεγάλα καὶ τὸ γένειον μικρὸν καὶ ἀραιότατον, ὑποπολιαῖς ταῖς θριξίν ἐξανθῶν, τὰς σιαγόνας πεπιεσμένας εἰσὼ ἔχων τῆ νηστεία εἰς τὸν ἀκρότατον...». Η ὄψη του, λοιπόν δεν ἦταν επιβλητική, ἐνῶ ἀντιθέτως παρουσιαζόταν «ἀραχῶδης» με ασθενικά χαρακτηριστικά. Η σκιαγράφηση της προσωπικότητάς του περιγράφει ἕναν ἰδιαίτερα δύσκολο ἄνθρωπο, μελαγχολικό, ευέξαπτο, ανυπόμονο, ἀδιάλλακτο, καχύποπτο ἀλλὰ καὶ ἐνίοτε «βίαιο» σε ἐξάρσεις θυμοῦ. Η πρωμότερη ἀπεικόνιση του αγίου ἀπαντᾶ σε δύο τοιχογραφίες της Santa Maria Antiqua στὴν Ρώμη. Η πρώτη χρονολογείται στα χρόνια του πάπα Μαρτίνου Α', δηλαδή στα μέσα του

7^{ου} αἰ. Ἀν καὶ τὸ πρόσωπο ἔχει υποστεί σημαντικές φθορές, ἀκολουθεῖ με σαφήνεια τὸν εἰκονογραφικὸ τύπο του πορτρέτου. Η δεύτερη χρονολογείται στὸ τρίτο τέταρτο τοῦ 8^{ου} αἰ., στὴν οποία ἀπεικονίζεται νέος με οβάλ πρόσωπο, πλαισιωμένο ἀπὸ ἀραιή γενειάδα χωρὶς τὴν παραμικρὴ ὑπόνοια ἀσκητικότητας. Οἱ δύο αὐτὲς ἀπεικονίσεις πιθανότατα ἀποτελοῦν ἔργα καλλιτεχνῶν προερχόμενων ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ ἐπαρχία, οἱ ὁποῖοι ὅμως γνώριζαν τὴς «ἐπίσημες» τάσεις ἀπεικόνισης. Στὴν Ἁγία Σοφία τῆς Κωνσταντινούπολης ἐμφανίζεται ἡ ἀρχαιότερη ἀπεικόνιση τοῦ δευτέρου εἰκονογραφικοῦ τύπου τοῦ αγίου ὡς Πατριάρχην. Στὸ νότιο τύμπανο τοῦ ναοῦ, διατηρεῖται ἐντυπωσιακὸ ψηφιδωτὸ ποὺ τὸν ἀποδίδει ολόσωμο με πλήρη περιβολή, ἀντάξια τοῦ ὑψηλοῦ ἀξιώματός του. Τὸ ἐπίμηκες πρόσωπό του περιβάλλεται ἀπὸ κοινὴ γενειάδα καὶ σκούρα κόμη. Ἀπουσιάζουν πλήρως τὰ στοιχεῖα τοῦ οστεῶδου ἀσκητικοῦ αγίου, ἐνῶ ἀντιθέτως τὰ υγιᾶ μάγουλα καὶ ἡ μύτη φανερῶνουν ευρωστία καὶ δύναμιν. Τὰ ἴδια εἰκονογραφικὰ χαρακτηριστικὰ παρατηροῦνται ἐπίσης καὶ στὴς μικρογραφίες τοῦ χειρογράφου τῶν *Ὀμιλιῶν* τοῦ Ιωάννη τοῦ Χρυσόστομου ἀπὸ τὴ Βιέννη, γραμμένου καὶ εἰκονογραφημένου στὸ Salzburg στὴς ἀρχὲς τοῦ 9^{ου} αἰ. Στὸ ἔργο αὐτὸ ἀπεικονίζεται ὡς «νέος, σπανὸς καὶ ὀλιγογένης», στοιχεῖα ποὺ ἀπαντοῦν στὴν περιγραφή τοῦ αγίου στὸν ὁδηγὸ ἀγιογραφίας (*Ερμηνεία τῆς ζωγραφικῆς τέχνης*) τοῦ Ἁγίου Ὁρους ποὺ συντάξε ὁ Διονύσιος ἐκ Φουρνά. Στὰ ψηφιδωτὰ τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας τοῦ Κιέβου κατὰ τὸ δευτερο τέταρτο τοῦ 11^{ου} αἰ. ἡ ἀπόδοση τῆς μορφῆς τοῦ αγίου Ιωάννη τοῦ Χρυσόστομου ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸ πρότυπο τῆς *Ερμηνείας* τοῦ Διονυσίου ἐκ Φουρνά. Ἐδῶ ὁ Χρυσόστομος εἰκονίζεται στὸ πρόσωπο γεμάτος ρυτίδες καὶ αὐλακώσεις, με ἀποστεωμένα, αἰχμηρὰ καὶ ἀσκητικὰ χαρακτηριστικὰ. Τὰ μάτια τοῦ ἀποδίδονται αἰσθητικῶς μεγαλύτερα ἀπὸ πρωιμότερες ἀπεικονίσεις, καὶ τὸ μέτωπό του φαίνεται ἐλαφρῶς διογκωμένο. Ὡστόσο διατηρεῖ ὀρισμένα ἀπὸ τὰ παλαιότερα χαρακτηριστικὰ, ὅπως τὰ οστεῶδη μάγουλα, τὸ τριγωνικὸ σχῆμα τοῦ προσώπου, τὴς σκούρες κοιλότητες κάτω ἀπὸ τὰ μάτια, τὸ αἰωρούμενο μουστά-

κι, τὴν ἀραιὴ χωρισμένην στὰ δύο γενειάδα καὶ τὴ χαρακτηριστικὴ διάταξη τῆς καστανῆς τοῦ κόμης. Στὴν ψηφιδωτῆ ἀπεικόνισι τοῦ αγίου Ιωάννη τοῦ Χρυσόστομου στὴν Capella Palatina τοῦ Palermo, ἔργο τοῦ 12^{ου} αἰ., παρατηροῦμε τὴν ἐξέλιξη τῆς εἰκονογραφίας τοῦ. Η ἐξαιρετικὰ κομψὴ καὶ ψυχολογικὰ ἐπεξεργασμένη σκιαγράφησή του δὲν τὸν ἀποτυπώνει ὡς μαχόμενον Πατριάρχην, οὔτε ὡς ὑπέρμαχο τῆς Ὀρθοδοξίας, ἀλλὰ ὡς ἕναν εσωστρεφῆ καὶ πνευματῶδη ἀσκητῆ. Ἀντίστοιχα στὴν τοιχογραφία τῆς αἰθίδας τοῦ παρεκκλήσιου τῆς μονῆς Χώρα (Kariye Camii) ἡ μορφή τοῦ ἀποδίδεται ἐπιμνησκυμένη, ὄρθια καὶ μετωπικῆ. Ἐνδεικτικῆ τοῦ εἰκονογραφικοῦ τύπου τοῦ αγίου ὡς Πατριάρχην καὶ ἱεροκάρκα ἀποτελεῖ ἡ ψηφιδωτῆ εἰκόνα προερχόμενη ἀπὸ τὴν συλλογὴ Dumbarton Oaks. Οἱ διαστάσεις, περιλαμβανομένου τοῦ ξύλινου πλαισίου, εἶναι 13x18 εκ. Η ψηφιδωτῆ ἐπιφάνεια, πέρα ἀπὸ ὀρισμένες ἐπιμέρους φθορὲς καὶ ἀποχρωματισμοὺς ψηφίδων, βρίσκεται σὲ ἐξαιρετικὴ κατάσταση, διατηρώντας τὰ χρώματά τῆς τὸ ἴδιο ζωντανὰ ἀκόμη καὶ σήμερα. Τὸ λευκὸ πολυσταύριον τοῦ αγίου εἶναι καλυμμένο με κόκκινους σταυροὺς καὶ χρυσὸ περίγραμμα. Τὸ ὠμοφόριον εἶναι ἐπίσης λευκὸ, καλυμμένο με χρυσὸ καὶ κοσμημένο με μεγάλους σκούρους μπλε σταυροὺς καὶ χρυσὸ περίγραμμα. Τὸ μανίκι τοῦ εσωτερικοῦ ἐνδύματος ἔχει κόκκινο καὶ χρυσὸ χρῶμα. Τὸ ἐντυπωσιακότερο χαρακτηριστικὸ τοῦ ψηφιδωτοῦ εἶναι τὸ ἀνάγλυφο φωτιστέφανο, κοσμημένο με μικροὺς κόκκινους, μπλε καὶ πράσινους σταυροὺς σὲ ἀντίθεση με τὸ χρυσὸ φόντο, ποὺ δημιουργεῖ τὴν ἐντύπωση μαξιλαριοῦ, μέσα στὸ ὁποῖο βρίσκεται σφηνωμένο τὸ κεφάλι. Τὸ χρυσὸ Ευαγγέλιον, ποὺ κρατᾶ στὸ ἀριστερὸ χέρι, κοσμεῖται με κόκκινους, μπλε καὶ πράσινους λίθους. Τὰ συδέτερα καὶ ἡσυχὰ χρώματα τοῦ κεφαλοῦ ἔρχονται σὲ πλήρη ἀντίθεση με τὰ θριαμβευτικὰ χρώματα τῆς περιβολῆς καὶ τοῦ φωτιστέφανου τοῦ. Η κόμη καὶ ἡ γενειάδα εἶναι σὲ ἀνοικτὲς καστανὲς ἀποχρώσεις με ἐλάχιστο ροζ, λαδί καὶ μαῦρο. Ὁ κάμπος εἶναι χρυσός, ἐνῶ ἡ ἐπιγραφή τοῦ ὀνόματός του εἶναι ἀποδοσμένη με μαῦρο χρῶμα. Ἐνα ἀπὸ τὰ πλέον χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα τῆς προσωπικότητάς τοῦ Χρυσόστομου ἀποτελεσε ἀναμφισβήτητα τὸ χάρισμα καὶ ἡ δεινότητά στὴν τέχνη τοῦ λό-

γου, ἐκ τῆς ὁποίας τοῦ ἀποδόθηκε καὶ τὸ ἀντίστοιχο προσωνύμιον. Τὸ στοιχεῖο αὐτὸ ἀξιοποιήθηκε στὴν ἀπεικόνισή του· ἔτσι, εἰκονίζεται ὡς ευαγγελιστὴς καὶ συχνὰ ἐμπνεόμενος ἀπὸ τοὺς ευαγγελιστὲς Παῦλο ἢ Λουκά, οἱ ὁποῖοι ἐμφανίζονται νὰ του υπαγορεύουν πίσω ἀπὸ τὸν ὦμο τοῦ. Ἐξέλιξη τοῦ παραπάνω εἰκονογραφικοῦ τύπου ἀποτελεῖ ἡ ἀπόδοση τοῦ Χρυσόστομου ὡς πηγῆς τῆς Σοφίας, ποὺ ἀπαντᾶ σὲ πλήθος τοιχογραφιῶν, μικρογραφιῶν χειρογράφων καὶ φορητῆς εἰκόνας. Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα ἀποτελεῖ ἡ τοιχογραφία στὸ Lesnovo (Prizren, Bogorodica Ljeviska, 1307-1309), ὅπου ἡ παράσταση τῆς Θεῆς Σοφίας κατέρχεται πρὸς τοὺς Ευαγγελιστὲς. Ὁ Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας παριστάνεται καθιστὸς με σκυμμένο τὸ κεφάλι μπροστὰ σὲ τραπέζι νὰ γράφει, ἐνῶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος τοῦ υπαγορεύει ὅσα του μεταδίδει ἡ προσωποποίηση τῆς Σοφίας. Η ἐπιγραφή στὸ εἰλητὸ «ΟΙ ΖΩΓΡΑΦΟΙ ΜΙΜΟΥΝΤΕ ΤΗΝ ΤΕΧΝΙΤΗΝ ΦΥΣΙΝ ΚΑΙ ΚΕΡΑΝΥΝΤΕ» μεταδίδει τὸ μήνυμα τῆς μίμησης τῆς φύσης πρὸς τοὺς ζωγράφους καὶ καλλιτέχνες μέσω τοῦ Ιωάννη τοῦ Χρυσόστομου ὡς πηγῆς τῆς Σοφίας. Η διαμόρφωση τῆς εἰκονογράφησης τοῦ βίου τοῦ αγίου, ἡ ὁποία εἶχε ὡς ἀπαραχτὰ τὰ βυζαντινὰ χρόνια, γνώρισε μετέπειτα μεγάλη ἐξέλιξη καὶ ἐμπλουτίστηκε με ἐπιπλέον σκηνές, ὥστε κατὰ τὴ μεταβυζαντινὴ περίοδο νὰ θεωρεῖται ὡς ἕνα ολοκληρωμένο εἰκονογραφικὸ πρόγραμμα. Στὸ ὁμώνυμο παρεκκλήσι, ποὺ βρίσκεται στὴν ἱερὰ μονὴ Διονυσίου στὸ Ἅγιο Ὄρος, δεσπόζουν οχτῶ σκηνές ἀπὸ τὸν βίον καὶ τὰ θαύματα τοῦ αγίου διαταγμένα με χρονολογικὴ σειρά: Η ἴαση τοῦ ἀρχοντα Ἀρχέλαου ἀπὸ τὸν ἅγιο εἰκονιζόμενος ὡς μοναχό, ἡ χειροτονία τοῦ αγίου σὲ πρεσβύτερο, ἡ ἴαση τοῦ υἱοῦ τῆς Εὐκλείας, τὸ ὄραμα τοῦ Πρόκλου, ἡ ἔξορία τοῦ αγίου παρουσία τοῦ αγίου Πέτρου καὶ τοῦ αγίου Ιωάννη τοῦ Θεολόγου, ἡ Κοίμηση τοῦ αγίου, ὁ Τάφος τοῦ αγίου καὶ ὁ Ἀμπελώνας τῆς χήρας, καὶ τέλος, ἡ ἀνακομιδὴ τοῦ λειψάνου τοῦ. Η καθιέρωση τοῦ εορτασμοῦ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν καὶ μεγάλων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας τοῦ 4^{ου} αἰ. συντελέστηκε ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ (1081 -1118), λόγω τῆς διαμάχης ποὺ δημιουργήθηκε μετὰξὺ «τῶν ἑλλογίμων καὶ ἐναρέτων ἀνδρῶν», οἱ ὁποῖοι